

استفاده همزمان از اطلاعات تحریک، پوش طیف و چندی کننده ماتریسی در بهبود عملکرد سیستمهای تصدیق گوینده

ابوالقاسم صیادیان*

دانشکده مهندسی برق، دانشگاه صنعتی امیرکبیر

(دربافت مقاله: ۱۳۷۶/۷/۲۶ - دریافت نسخهنهایی: ۱۳۷۷/۴/۲۲)

چکیده - روش‌های تصدیق هویت افراد از طریق بیان کلمات یا جملات مشخص، دارای کاربرد فراوانی‌اند. وقتی تعداد کلمات یا جملات مورد توافق یا تعداد افراد برای تعیین هویت گفتاری کم باشد، از روش‌های بهینه DTW^۱ برای این منظور می‌توان استفاده کرد. چنانچه تعداد کلمات یا جملات زیاد باشد و یا اینکه سیستم برای تعداد افراد زیاد طراحی شود، استفاده از روش DTW مقرنون به صرفه نیست (به علت نیاز به بار محاسباتی و حجم حافظه بالا). در چنین مواقعی از چندی کننده‌های برداری یا ماتریسی می‌توان استفاده کرد. در طی این تحقیق از روش چندی کردن ماتریسی به علت کارایی بالاتر استفاده کرده‌ایم. همچنین برای افزایش کارایی سیستم از اطلاعات تحریک (شامل کانتورگین و فرکانس پیچ) نیز به نحو مناسبی استفاده کرده‌ایم. استفاده از اطلاعات تحریک به‌قسمی انجام پذیرفته که سیستم در مقابل تقلید ماهرانه مقاوم^۲ است.

Using Exciting and Spectral Envelope Information and Matrix Quantization for Improvement of the Speaker Verification Systems

A. Sayadian

Department of Electrical Engineering, Amirkabir University of Technology

ABSTRACT- *Speaker verification from talking a few words or sentences have many applications Many methods as DTW, HMM, VQ and MQ can be used for speaker verification. We applied MQ for Its precise, reliable and robust performance with compuational simpblicity. We also used pitch frequency and log gain contour for further improvement of the system performance.*

۱- مقدمه

تعیین هویت و یا تصدیق هویت خودکار افراد به روش‌های ساکن از روی کارت شناسایی، سیستم تشخیص چهره مختلف انجام پذیرفته و برای اهداف متفاوت مورد استفاده قرار توسط دوربینهای ویدیویی و سیستم تشخیص یا تصدیق افراد از

* استادیار

(مانند تابع اعوجاج تجمعی^۳) محاسبه می‌شود. در پایان فرایند تشخیص (پایان جمله یا کلمه)، تابع درستنماهی با حداقل مقدار اعوجاج تجمعی تعیین می‌شود. آنگاه مقدار متوسط تابع درستنماهی انتخاب شده با یک سطح آستانه معین مقایسه می‌شود. اگر مقدار تابع درستنماهی انتخاب شده از سطح آستانه مورد نظر کمتر باشد، شخص انتخاب شده تصدیق می‌شود. در غیر این صورت فرمدقاضی که جمله (یا کلمه) را بیان کرده است به عنوان فرد غیرمجاز در نظر گرفته می‌شود. بنابراین مسایل عمدۀ ای که در طراحی سیستم تصدیق گوینده با استفاده از روش چندی کردن ماتریسی مطرح هستند عبارت‌اند از: نوع و تعداد ویژگیها - نوع و نحوه محاسبه تابع فاصله - طول و تعداد فریمهها که در هر مرحله یک جا کد می‌شود - نحوه محاسبه تابع اعوجاج تجمعی - نحوه انتخاب سطح آستانه برای تصدیق یا رد گوینده - نحوه طراحی الگوهای مرجع برای هر گوینده - انتخاب تعداد کلمات و یا جملات برای آموزش سیستم - انتخاب تعداد تکرار و نحوه بیان و تعداد دفعات زمانی ضبط جملات و... . در طی بخش‌های مختلف این نوشتار، ضمن اشاره به روشهای عمومی برای حل مسایل طرح شده، به روش خاص مورد استفاده در طی این تحقیق اشاره خواهیم کرد.

۲- انتخاب نوع و تعداد ویژگیها

در اغلب کاربردهای سیگنال گفتار از جمله، بازناسنی گفتار، بازناسنی گوینده، کد کننده‌های پارامتریک و سیستمهای تبدیل متن به گفتار، دو دسته پارامتر شامل پارامترهای مربوط به دامنه پوش طیف و پارامترهای مربوط به سیگنال تحریک استخراج و مورد استفاده قرار می‌گیرند. پارامترهای مهم سیگنال تحریک شامل گین، فرکانس پیج، نسبت زمان باز و بسته بودن تارهای صوتی برای فریمهای باصداست [۴]. البته به خاطر بار محاسباتی و همچنین عدم امکان تخمین دقیق نسبت دوره زمان باز و بسته بودن تارهای صوتی (در طی یک پریود پیج) در عمل کمتر از آن استفاده می‌شود [۴۰-۴۲]. پارامترهای مربوط به پوش طیف به دلیل آنکه از یک جنس هستند، نوعاً توسط تعداد محدودی ویژگی از جمله؛ ضرایب کپسٹرم CC^5 - ضرایب $LSPF^6$ - ضرایب CG^7 خروجی تحلیل بانک فیلتری^۸ و... بازناسنی شده و مورد استفاده قرار

طریق گفتار، از جمله روشهای مورد استفاده برای تعیین هویت (یا تصدیق) افراد به طریق مختلف‌اند. هر یک از روشهای ذکر شده بر حسب نیاز می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند. آنچه در طی این تحقیق مورد توجه است، استفاده از صدای افراد برای تعیین هویت (و یا تصدیق) شخص متقاضی (یا متکلم) است. از جمله کاربردهای این روش، دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی از طریق دستورات گفتاری، ورود به شبکه‌های خصوصی از طریق دستورات و مکالمات گفتاری، برداشت و یا جابه‌جایی در حساب بانکی از طریق مکالمه تلفنی و ... است.

سیستمهای تشخیص گوینده از نظر برخورد با گوینده به دو کلاس کلی: الف - سیستمهای تعیین هویت گوینده و ب - سیستمهای تصدیق گوینده، تقسیم می‌شوند. همچنین از نظر پاسخ این سیستمهای به جمله یا کلمه مورد استفاده در هنگام تشخیص، به دو کلاس وابسته به متن و یا مستقل از متن درنظر گرفته می‌شوند [۱-۳]. آنچه در این تحقیق مورد توجه است، سیستمهای تصدیق گوینده (امضای گفتاری) وابسته به تعداد کلمات و جملات معین و مشخص است. در این سیستمهای شخص یا اشخاص برای ورود یا استفاده از سیستم باید یک تا چند کلمه (یا جمله) مجاز را بیان کنند. سیستم پس از بررسی صدای متکلم یا متقاضی، او را به عنوان شخص مجاز پذیرفته یا رد می‌کند (تصمیم‌گیری باینری). طبیعتاً صدای افراد مجاز قبلاً به نحو مقتضی به سیستم آموزشی داده می‌شود. بنابراین هر سیستم تصدیق گوینده دارای دو فاز عملده است: الف - فاز آموزش و ب - فاز تشخیص و تصدیق. نحوه عمل سیستم در طی این دو فاز به طور اجمالی به قرار زیر است. در فاز آموزش، ابتدا جملات (یا کلمات) مورد نظر توسط گویندگان مجاز در چند پریود زمانی مختلف و با چند حالت بیانی مختلف (و با چند بار تکرار) بیان شده و ضبط می‌شود. آنگاه برای هر گوینده مجاز، یک کتاب کد متمایز و اختصاصی طراحی می‌شود. در فاز تشخیص و تصدیق، به ازای هر فریم ($10-20ms$) از سیگنال آزمون ورودی (مربوط به فرد ناشناسی یا مدعی)، از سیگنال آزمون ورودی (مربوط به فرد ناشناسی یا مدعی)، ویژگیهای لازم استخراج شده و به عنوان بردار ورودی سیستم در نظر گرفته می‌شود. نزدیکترین الگوی مرجع از هر کتاب کد به الگوی آزمون ورودی تعیین می‌شود (با تعریف و استفاده از یک تابع فاصله مناسب). برای هر گوینده مجاز مقدار تابع درستنماهی^۹ متناظر

(قطب) و حداکثر ۲ صفر در مشخصه فرکانسی فیلتر دستگاه صوتی خواهیم داشت. اگر شبی سرتاسری طیف را هم توسط حداکثر یک فیلتر درجه ۲ مدل کنیم، به نظر می‌رسد که انتخاب درجه فیلتر در گستره $p \leq 16$ ≤ 12 محدوده مناسبی برای بازشناسی گوینده خواهد بود. حال فرض می‌کنیم که $p = 16$ باشد، در این صورت پریود پیچ باید بیشتر از ۳۲ نمونه باشد. اگر فرض کنیم کمترین پریود پیچ متکلم (بچه‌ها) برابر $2/5\text{ms}$ (یعنی 400 HZ) باشد، در این صورت حداقل پریود پیچ برابر ۲۰ نمونه خواهد بود. (در فرکانس نمونه‌برداری 8 KHZ) مشاهده می‌شود که اگر پریود پیچ بزرگتر از 4ms (۳۲ نمونه یا 40 HZ) باشد، انتخاب درجه فیلتر $p = 16$ مشکلی به وجود نخواهد آورد. ولی چنانچه پریود پیچ گوینده کمتر از 4ms شود (زنها و بچه‌ها)، ضرورت دارد که تمهیدات خاصی اندیشیده شود. در طی این تحقیق وقتی پریود پیچ کمتر از 4ms شود، ابتدا با استفاده از درونیابی با باند محدود BLI^{12} ، طول یک بلوک (حدود ۱۰ تا 15ms) حول فریم تحلیل را به نسبت عدد 4 بر طول پریود پیچ فریم فعلی بر حسب (ms) افزایش می‌دهیم. آن‌گاه تحلیل LPC برای استخراج ضرایب فیلتر را بر روی فریم درونیابی شده انجام می‌دهیم. در عمل به خاطر امکان ایجاد ناپایداری در تخمین ضرایب فیلتر LPC تحلیل LPC را در دو مرحله انجام می‌دهیم. در مرحله اول از یک فیلتر درجه دو $p_1 = 2$ استفاده می‌کنیم. بعد از اعمال فیلتر معکوس درجه دو به نمونه‌های سیگنال، آن‌گاه از یک فیلتر درجه $p_2 = 14$ برای تحلیل سیگنال باقیمانده استفاده می‌کنیم. با استفاده از روابط برگشتی بین ضرایب فیلتر LPC و ضرایب کپسٹرم [۶]، 24 ضریب کپسٹرم را به دست می‌آوریم. در سیستمهای بازشناسی گفتار پس از تخمین ضرایب کپسٹرم، آنها را در یک پنجره مناسب (مانند پنجره جانگ یامیر [۱۰]) ضرب کرده و سپس مورد استفاده قرار می‌دهند. یعنی اصطلاحاً آنها را لیفتر می‌کنند. با توجه به اینکه قسمتهای لیفتر شده تا حدودی اطلاعات مربوط به گوینده را در بردارد، بنابراین در سیستمهای تشخیص و تصدیق گوینده، ضرورتی بر اعمال لیفتر نیست.

۳- نحوه استفاده از پارامترهای سیگنال تحریک طول فریم تحلیل برای سیستمهای بازشناسی گفتار و گوینده

می‌گیرند [۵-۷]. از میان ویژگیهای طیفی، ضرایب کپسٹرم بیشترین کاربرد را در بازشناسی گفتار و گوینده دارند [۶]. این مطلب به خاطر تحلیل پذیری رفتار پوش طیف نسبت به ضرایب کپسٹرم، امکان لیفتر کردن^۹ آنها، تفسیر مناسب در تعریف تابع فاصله اقلیدسی بر روی آنها، بازدهی مناسب در بازشناسی گفتار و گوینده و سهولت محاسباتی در تخمین آنهاست. با توجه به مطالب بیان شده، در طی این تحقیق از ضرایب کپسٹرم LPC^{10} استفاده کردۀ ایم [۶]. البته می‌توان از ضرایب کپسٹرم FFT^{11} نیز استفاده کرد [۸ و ۹]. ولی چون روش تحلیل LPC اطلاعات پیکهای پوش طیف را بهتر مدل کرده (و بعضًا تقویت نیز می‌کند) و همچنین بار محاسباتی آن نیز کمتر است، و روابط برگشتی ساده بین ضرایب فیلتر LPC و ضرایب کپسٹرم وجود دارد، نوعاً از ضرایب کپسٹرم LPC برای اهداف بالا استفاده می‌شود. درجه فیلتر LPC در کاربردهای بازشناسی گفتار برابر 8 تا 10 و همچنین تعداد ضرایب کپسٹرم نوعاً $1/5$ برابر درجه فیلتر LPC در نظر گرفته می‌شود [۱۰]. علت این امر آن است که در بازشناسی گفتار توجه عمده بر آن است که ویژگیهای استخراج شده حتی الامکان اطلاعات زبان را در برداشته و نسبت به تغییرات ناشی از گوینده (یا سیستم انتقال) حتی المقدور نرم‌الیزه باشند. ولی در بازشناسی گوینده ما به اطلاعات واپسیه به گوینده بیشتر علاقه‌مند هستیم. در نتیجه به نظر می‌رسد که با افزایش درجه فیلتر LPC (و در نتیجه افزایش تعداد ضرایب کپسٹرم) می‌توان اطلاعات بیشتری از گوینده را در ضرایب کپسٹرم به حساب آورد. برای مثال با افزایش مناسب و کنترل شده درجه فیلتر، صفرهای فیلتر دستگاه صوتی و پنهانی باند فرمانتها بهتر مدل می‌شوند. صفرهای فیلتر صوتی و پنهانی باند فرمانتها (قطبهای فیلتر صوتی) از جمله اطلاعات خوب و مفید برای تمايز گویندان هستند. افزایش نامناسب درجه فیلتر LPC موجب می‌شود که پارامترهای متوجه، شامل بخشی از اطلاعات هارمونیکهای طیف شوند. این امر برای بازشناسی گفتار و گوینده مناسب نیست. زیرا اطلاعات هارمونیکها جداگانه توسط فرکانس پیچ مورد توجه قرار گرفته است. با شبیه‌سازیهای زیادی که طی این تحقیق انجام پذیرفته، مشخص شده است که اگر درجه فیلتر p کمتر از نصف پریود پیچ انتخاب شود، مشکل ذکر شده به وجود نخواهد آمد. از طرفی اگر فرکانس نمونه‌برداری را 8 KHZ در نظر بگیریم، حدود ۴ تا ۵ فورمانت

کانتور گین بلوک نیز انجام می‌دهیم. در این حالت به جای استفاده از گین مطلق از لگاریتم (در مبنای ۱۰) گین استفاده می‌کنیم. البته مقدار حداکثر گین در بلوک نرمالیزه شده متناظر گینها دخالت داده نمی‌شود (برخلاف کانتور پیچ). بنابراین به ازای هر بلوک k فریمی، تعداد $k+2$ پارامتر مرتبط با فرکانس پیچ و $1 + k$ پارامتر مرتبط با گین (لگاریتم گین)، علاوه بر $k \cdot p$ تعداد پارامتر طیفی خواهیم داشت (p برابر تعداد ضرایب طیفی و k تعداد فریمهای هر بلوک است).

۴- تعریفتابع فاصله مناسب

برای استفاده از روش چندی کردن ماتریسی (یا برداری) در تشخیص یا تصدیق گوینده، ضرورت دارد که یک تابع فاصله مناسب برای مقایسه بلوکهای سیگنال (هم در فاز کد کردن و هم در فاز تولید الگوهای مرجع) تعریف شود. ساده‌ترین و در عین حال عمومیترین تابع فاصله برای تعیین مقدار فاصله بین دو بردار معادله (۱) است [۱۱ و ۱۲]

$$d(x, y) = \sum_{i=1}^p (x_i - y_i)^2 \quad (1)$$

در موقعي که جنس و ارزش پارامترهای x_i (یا y_i) از یک نوع و مساوی بوده و همچنین گستره دینامیکی (واریانس آنها) یکسان باشند، استفاده از تابع فاصله اقلیدسی به نتایج مناسبی منجر می‌شود. متأسفانه در اغلب کاربردها شرایط بالا برقرار نیست. برای مثال، در کاربرد اخیر، p پارامتر اول از نوع کپسٹرم و با گستره دینامیکی متفاوت و همچنین فرکانس پیچ و گین از جنس متفاوت و هم دارای گستره دینامیکی متمایز با همدیگر و همچنین با ضرایب کپسٹرم‌اند. روش کلاسیک برای یکسانسازی گستره دینامیکی پارامترها، نرمالیزه کردن آنها نسبت به مقادیر متوسط واریانس است. فرض می‌کنیم: $\sigma_x = [\sigma_{x_1}, \dots, \sigma_{x_p}]$ و $\mu_x = [\mu_{x_1}, \dots, \mu_{x_p}]$ مقادیر انحراف معیار و میانگین بردارهای x_i باشند. در این صورت بردار نرمالیزه شده به میانگین و واریانس به صورت $y_p = [y_{1,p}, \dots, y_{p,p}]$ تعریف می‌شود که y_i ها با استفاده از معادله زیر به دست می‌آیند

نوعاً بین ۵ تا ۲۰ ms در نظر گرفته می‌شود در طی این تحقیق ما طول فریم تحلیل را برابر $12/5\text{ms}$ (برابر بالاترین پریود پیچ سیستمهای عملی) در نظر گرفتیم. در سیستمهای بازشناسی گوینده که از روش چندی کردن برداری استفاده می‌کنند، به کارگیری سیگنال تحریک (فرکانس پیچ و گین) به نحو مطلوب وجود ندارد. حال فرض می‌کنیم $f(n+i)$ و $g(n+i)$ و $X(k+i)$ با $X(k+n+i)$ به ترتیب فرکانس پیچ، گین و پارامترهای طیفی k فریم متوالی بعد از فریم n باشند. در روش چندی کردن ماتریسی، برای هر فریم n پارامترهای k فریم متوالی به‌طور یکجا و به صورت ماتریسی کد می‌شوند. برای این منظور ابتدا با استفاده از پارامترهای طیفی و تحریک یک بردار تعمیم یافته به صورت $[f(n+i), g(n+i)]$ و $X(n+i) = X(n+i)$ تشکیل می‌دهیم. یعنی اگر بردار $X(n+i)$ دارای بعد p باشد، بردار $[f(n+i), g(n+i), X(n+i)]$ دارای بعد $p+2$ خواهد بود.

۱-۳- نرمالیزه کردن پارامترهای تحریک

می‌دانیم که گین و فرکانس پیچ یک گوینده دارای تغییرات زیاد و بعض‌شیدیدند. بنابراین بین گستره دینامیکی تغییرات گین و فرکانس پیچ گویندگان مختلف، همپوشانی زیادی وجود دارد. در نتیجه، استفاده از مقدار مطلق گین و فرکانس پیچ نتایج مفیدی برای تشخیص و تصدیق گوینده به‌بار نمی‌آورد. از طرفی اگر از فرکانس پیچ مطلق برای جداسازی گویندگان مختلف استفاده کنیم، امکان فریب سیستم به روشهای تقلید ماهرانه وجود دارد. برای رفع مشکلات ذکر شده در هنگام استفاده از پارامترهای تحریک، آنها را به روش مناسبی که بیان می‌شود نرمالیزه می‌کنیم: ۱- ابتدا فرکانس پیچ کلیه فریمهای بی صدا^{۱۳} را برابر صفر قرار می‌دهیم. ۲- فرکانس پیچ حداکثر در طی بلوک n (که شامل k فریم متوالی است) را محاسبه می‌کنیم. ۳- مقادیر فرکانس پیچ در طول بلوک n را بر مقدار حداکثر آن تقسیم می‌کنیم. ۴- مقدار متوسط کانتور فرکانس پیچ نرمالیزه شده را به دست می‌آوریم. ۵- مقدار متوسط کانتور فرکانس پیچ نرمالیزه شده را از مقادیر کانتور کم می‌کنیم. ۶- مقادیر کانتور جدید (نرمالیزه شده نسبت به فرکانس پیچ حداکثر و همچنین نرمالیزه شده نسبت به مقادیر متوسط کانتور) به علاوه مقادیر حداکثر و متوسط کانتور پیچ به عنوان پارامترهای متناظر با فرکانس پیچ مورد استفاده قرار می‌گیرند. ۷- کلیه مراحل ۲ تا ۶ را برای

پارامترهای طیفی دو بلوک از یک بلوک وزنی w_i تا $i = 1$ استفاده کردیم که متناسب با لگاریتم گین فریمهای داخل بلوک اند. این وزنها به خاطر آن به پارامترهای طیفی اعمال شده، که از بایاس شدن نتیجه نهایی به خاطر وجود نویزهای زمینه جلوگیری شود، چون گین نویزهای زمینه نسبت به قسمتهایی که سیگنان صحت داریم کمتر است. همچنین با این وزنها به قسمتهای با صدای صحت (که نوعاً دارای گین بیشتری هستند) نسبت به قسمتهای بی صدای صحت وزن بیشتری داده می‌شود. وزنهای α_1 و α_2 و α_3 با استفاده از روش DA^{15} [۱۰، ۱۳ و ۱۴] و به طور تجربی تعیین می‌شوند. با استفاده از تحلیل DA و برای کاربردهای این تحقیق (با داده‌های استفاده شده) مقادیر وزنهای بالا به شرح $\alpha_1 = ۰/۱۸$ و $\alpha_2 = ۰/۱۷$ و $\alpha_3 = ۰/۱۲$ تخمین زده شدند (برای کاربردهای مختلف می‌بایستی جداگانه محاسبه شوند).

$$y_i = \frac{x_i - \mu_{xi}}{\sigma_{xi}} ; \quad i = 1 \text{ تا } p \quad (2)$$

حال فرض می‌کنیم که $X = [x(n), \dots, x(n+k)]$ یک بلوک طیفی k فریمی نرمالیزه شده نسبت به میانگین و واریانس $F(n) = [f(n), \dots, f_{ave}(n)]$ همچنین $G(n) = [g(n), \dots, g_{ave}(n)]$ ، $f(n+k)$ و $f_{max}(n)$ بردار نرمالیزه شده کانتور فرکانس پیچ و گین متناظر با بلوک طیفی X باشند. برای اینکه بتوانیم مجموعه پارامترهای فوق الذکر را نسبت به یکدیگر ارزش‌گذاری جداگانه‌ای کنیم، تابع فاصله اقلیدسی وزن داده شده^{۱۴} بین دو بلوک متمایز Z و Y را با معادله زیر تعریف می‌کنیم:

$$d(Y, Z) = \alpha_1^2 \cdot d_S(Y, Z) + \alpha_2^2 \cdot d_F(Y, Z) + \alpha_3^2 \cdot d_G(Y, Z) \quad (3)$$

که در آن داریم:

$$d_S(Y, Z) = \frac{1}{p} \sum_{i=1}^k w_i^2 \cdot \left[\sum_{j=1}^p (y_{ij} - z_{ij})^2 \right] \quad (4)$$

$$d_F(Y, Z) = \frac{1}{k+1} \sum_{i=1}^{k+1} (fy_i - fz_i)^2 \quad (5)$$

$$d_G(Y, Z) = \frac{1}{k+1} \sum_{i=1}^{k+1} (gy_i - gz_i)^2 \quad (6)$$

$$\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1 \quad (7)$$

$$\sum_{i=1}^k w_i = 1 \quad (8)$$

$$w_i = \frac{gz_i}{\sum_{j=1}^k gzh_j} \quad (9)$$

در معادله‌های بالا، $d_S(Y, Z)$ فاصله بین پارامترهای طیفی دو بلوک و (Y, Z) فاصله بین پارامترهای مربوط به فرکانس پیچ دو بلوک و (Y, Z) فاصله بین پارامترهای مربوط به گین (لگاریتم گین) دو بلوک Z و Y هستند. در تعیین فاصله بین

$$D(i) = \sum_{n=1}^L u_n \cdot d(Y(n), C_{ij}) \quad (10)$$

که در آن وزنهای u_n به صورت زیر از روی گین حداکثر هر بلوک محاسبه می‌شود:

$$u_n = \frac{g_{max}(n)}{\sum_{j=1}^L g_{max}(j)} \quad (11)$$

جزیيات روش بالا در قسمت مربوط به طراحی کتابهای کد ماتریسی توضیح داده خواهد شد. فرض می‌کنیم TR مقدار سطح آستانه تعیین شده برای تولید کتابهای کد ماتریسی افراد مجاز (از روی جملات آموزشی) به روش TCPA-AS باشد. در این صورت سطح آستانه تجمعی را در محدوده $3TR \leq TD \leq TR$ در نظر می‌گیریم. آنگاه به روش سعی و خط، مقداری از TD را تخمین می‌زنیم که سیستم تصدیق گوینده کمترین خط را تولید کند.

۷- روش تولید کتابهای کد ماتریسی افراد مجاز

تولید کتابهای کد ماتریسی یکی از مراحل اساسی فاز آموزش سیستم تصدیق گوینده به روش چندی کردن ماتریسی است. در روشهای کلاسیک برای تولید کتاب کد ماتریسی، از همان روشهای طراحی کتاب کد برداری [۱۵ و ۱۶] استفاده می‌کنند. مهمترین روشهای طراحی کتاب کد، روش LBG^{۱۷} و روش COCA^{۱۸} هستند. دقت روش COCA بیش از روش LBG بوده و همچنین عملکرد نهایی آن تا حدود زیادی مستقل از انتخاب شرایط اولیه است. در عوض حجم محاسبات آن نسبت به روش LBG بیشتر است.

اگر بخواهیم از روش LBG برای طراحی کتاب کد استفاده کرده و تقریباً همیشه به یک نتیجه یکسان برسیم، لازم است که از روش BS^{۱۹} برای انتخاب شرایط اولیه استفاده کنیم. استفاده از روش BS-LBG یا روش COCA هر دو مستلزم اطلاع از N_i تا $i = 1$ (تعداد الگوهای مرجع کتابهای کد است) است. علاوه بر آن در روش BS-LBG ضرورت دارد که N_i ها به صورت توانی از ۲ باشند. استفاده از دو روش بالا برای تولید کتاب کد در سیستمهای بازشناسی گفتار یا کدکننده‌های برداری (یا ماتریسی) امری رایج است. این امر به خاطر آن است که عملکرد این سیستمهای رایج نیازمندیم) نیست. بنابراین با انتخاب مناسب N (به صورت تجربی) می‌توان کتاب کد مناسبی برای این سیستمهای طراحی کرد. اما متأسفانه اعمال روش فوق برای سیستمهای تصدیق گوینده نتایج جالبی به بار نمی‌آورد. یا حداقل سیستم طراحی شده چندان مقاوم نبوده و امکان افزایش خطای تغییر زمان بازشناسی و تغییر شرایط مختلف به شدت افزایش می‌یابد [۱۹]. برای حل مشکل مذکور،

فرض می‌کنیم در پایان جمله، کمترین مقدار (i) TD تا ۱ برابر D_{min} باشد. اگر D_{min} از یک سطح آستانه مشخص مانند TD کمتر باشد، شخص متكلم یا مدعی به عنوان فرد مجاز در نظر گرفته می‌شود، در غیر این صورت به عنوان فرد غیرمجاز معرفی خواهد شد. چنانچه هویت شخص گوینده نیز مورد نظر باشد، ایندکس کتاب کد متناظر با D_{min} به عنوان شخص متقاضی اعلام خواهد شد. همان طوری که ملاحظه می‌شود، مقدار سطح آستانه TD یک پارامتر کلیدی در نتیجه عملکرد سیستم است.

۶- ملاحظات نظری و عملی در تعیین سطح آستانه TD

فرض می‌کنیم که سیستم برای M فرد مجاز طراحی شده است. در نتیجه M کتاب کد ماتریسی C_i (M تا ۱) خواهیم داشت. سطح آستانه بهینه TD مقداری است که کمترین خطای ممکن برای کتابهای کد C_i (M تا ۱) را در مرحله تصدیق گوینده تولید کند. یعنی اگر گوینده مجاز j یک جمله مورد قبول را بیان کرده است؛ اولًا سیستم او را تصدیق کند (یعنی مقدار اعوجاج تجمعی متناظر او کمتر از TD شود). ثانیاً - ایندکس کتاب کد آشکارسازی شده برای j شود (یعنی فرایند تعیین هویت فرد گوینده صحیح انجام پذیرد). ثالثاً اگر شخص گوینده فردی خارج از مجموعه افراد مجاز باشد، مقدار اعوجاج تجمعی متناظر با آن بیشتر از سطح آستانه TD شود. بنابراین عملکرد سیستم به شرح زیر را همراه با خطای می‌نامیم: ۱- گوینده از افراد مجاز بوده ولی سطح آستانه تجمعی از TD بیشتر شود. ۲- گوینده از افراد مجاز بوده و سطح آستانه تجمعی نیز از TD کمتر شده است ولی هویت گوینده اشتباہ نسبت داده شود. ۳- گوینده از افراد غیرمجاز باشد ولی سطح آستانه تجمعی کمتر از TD شود. ۴- گوینده غیرمجاز با تقليد ماهرانه قادر به تولید سطح آستانه بهینه TD یعنی انتخاب مقداری است که کمترین خطای ممکن را تحت شرایط ذکر شده ایجاد کند. انتخاب سطح آستانه بهینه TD به روش تحلیلی کاری مشکل است. در عمل به روش سعی و خطای با استفاده از پایگاههای داده مناسب مقدار مناسب TD را تعیین می‌کنند. روشی که در طی این تحقیق برای تخمین مقدار اولیه TD انجام پذیرفته، استفاده از روش TCPA-AS^{۱۶} است که در طی این تحقیق ارائه و مورد استفاده قرار گرفته است.

هنگام سنتز ۱۰ میلی ثانیه در نظر می‌گیریم. نتایج تجربی حاصل در طی این تحقیق نشان می‌دهد که اگر $0/1 \leq TR \leq 0/01$ ، انتخاب شود، جملات سنتز شده (با استفاده از کتابهای کد تولید شده) دارای قابلیت فهم و کیفیت تشخیص گوینده خیلی خوب تا خوب‌اند. محدوده مذکور برای TR با فرض این مطلب است که تمامی پارامترها نسبت به مقدار میانگین و واریانس خود مطابق معادله (۲) نرمالیزه شده‌اند. انتخاب TD کوچکتر موجب می‌شود که سیستم در مقابل تقليد بسیار مقاومتر شده و همچنین خطای سیستم در تعیین هویت کمتر شود. مشکل انتخاب TD خیلی کوچک آن است که وقتی سیستم با تعداد جملات کم آموزش داده شود و یا تنوع حالات بیانی گوینده در هنگام آموزش کم باشد و یا انجام آموزش در پریودهای زمانی مختلف و متعدد و طولانی انجام نپذیرد ممکن است شخص گوینده مجاز به عنوان یک شخص غیرمجاز معرفی شود. بنابراین در طی این تحقیق بر مبنای تجربیات شبیه‌سازی و برای ایجاد یک توازن مناسب $TD = 0/03$ و $TR = 0/05$ انتخاب شدند.

۸- نتایج شبیه‌سازی

برای ارزیابی کارایی روش‌های پیشنهادی، شبیه‌سازی‌هایی به شرح زیر انجام پذیرفته است. سیستم برای حالت وابسته به متن طراحی شده است. متن مورد استفاده شامل ۱۰ جمله مشخص و ۱۰ کلمه صفرتا ۹ بوده است. سیستم برای ۳۰ نفر گوینده طراحی شده است. ۲۰ نفر از گویندگان مرد (بین ۱۶ تا ۶۰ سال) و ۱۰ نفر بقیه زن (بین ۱۵ تا ۵۰ سال) پوده‌اند. هر گوینده هر کلمه یا جمله را با ۵ حالت بیانی تقریباً متمایز و ۴ بار تکرار بیان کرده است. فرایند ضبط جملات و کلمات برای هر گوینده ۵ بار (طی دو ماه) انجام پذیرفته است. از مجموع ۴ بار تکرار کلمات و جملات ضبط شده (طی ۵ دوره زمانی متمایز) دو تکرار برای آموزش سیستم و دو تکرار برای آزمون و ارزیابی مورد استفاده قرار گرفت. ضبط کلمات و جملات تحت شرایط عادی $S/N \geq 24$ dB انجام پذیرفته است. فرکانس نمونه‌برداری KHZ ۸ و نمونه‌های سیگنال به صورت ۲ بایتی بوده‌اند. برای ضبط دیجیتالی از ساند بلاستر تجاری استفاده کردیم. در تمامی مراحل ضبط کلمات و جملات، AGC^{۲۱} سیستم ساند بلاستر روشن بوده است. طول فریم تحلیل ثابت و برابر ۱۲/۵ ms

روشی بنام APCT^{۲۰} در طی این تحقیق ارائه و مورد استفاده قرار دادیم. فرض می‌کنیم $X_1, \dots, X_L$ ماتریسهای پارامترهای آموزشی مربوط به یک گوینده مجاز باشند (با استفاده از جملات آموزشی بیان شده توسط گوینده مجاز تولید می‌شوند). روش TCPA برای تولید الگوهای آموزشی مرجع ماتریسی مربوط به این گوینده به شرح زیر است:

- ۱- اولین الگوی آموزشی را به عنوان اولین الگوی مرجع منظور کرده و تعداد الگوهای مرجع را برابر یک قرار می‌دهیم.
- ۲- فاصله نزدیکترین الگوی مرجع (از میان N الگوی مرجع تولید شده تاکنون) به الگوی آموزشی بعدی را به دست می‌آوریم. اگر این فاصله از سطح آستانه TR بیشتر باشد، یک کد جدید تولید می‌شود (یعنی $N+1 \leftarrow N$ ، $X_j \leftarrow C(i)$).
- ۳- اگر فاصله مذکور از سطح آستانه TR کمتر باشد، کدی تولید نخواهد شد و عملیات مرحله (۲) برای الگوی آموزشی بعدی ادامه خواهد یافت.
- ۴- فرایند مرحله (۲) و (۳) تا اتمام کلیه الگوهای آموزشی ادامه می‌یابد.

همان طوری که ملاحظه می‌شود N یعنی تعداد الگوهای مرجع تولید شده در روش TCPA به سطح آستانه TR و به حجم و تنوع الگوهای آموزشی وابسته است. بنابراین مثل روش‌های BS-LBG یا COCA از قبل تعریف شده و معین نیست. برای تعیین تجربی مقدار TR از روش تحلیل و سنتزبرداری به شرح زیر استفاده کردیم. ابتدا TR را مساوی یک مقدار حداقل قرار می‌دهیم. با استفاده از سطح آستانه بالا برای کلیه گویندگان مجاز تعدادی کد تولید می‌کنیم. با استفاده از کتابهای کد تولید شده، کلیه جملات آموزشی و آزمون را به روش برداری تحلیل و سنتز می‌کنیم. با استفاده از آزمونهای شنیداری کیفیت سیگنال بازسازی شده را هم از نظر تشخیص گوینده و هم از نظر فهم کلام ارزیابی می‌کنیم. برای این منظور از آزمونهای شنیداری نظریer DRT یا MOS یا DAM می‌توان استفاده کرد [۱۸]. با توجه به اینکه تمامی اطلاعات و پارامترهای لازم برای سنتز (یعنی گین، فرکانس پیج و پارامترهای طیفی شامل ضرایب کپسٹرم یا ضرایب فیلتر LPC) در اختیار است، به راحتی می‌توان فرایند سنتز را انجام داد. فریمهایی که دارای فرکانس پیج صفرند، به عنوان فریمهای بی‌صدا منظور شده و پریود پیج آن را در

جدول ۱ - خطای تصدیق گوینده (برحسب درصد) با بیان کلمات صفر تا ۹

۱ کلمه	۲ کلمه	۳ کلمه	۴ کلمه	۵ کلمه	بیشتر از ۵ کلمه
۲/۱	۱/۳۴	۰/۷۵	۰/۱۱	۰	۰

جدول ۲ - خطای تصدیق گوینده (برحسب درصد) با بیان جملات مجاز

یک جمله	دو جمله	سه جمله	بیش از سه جمله
۰/۲۲	۰	۰	۰

گوینده با فرض اینکه گوینده صرفاً اعداد بین صفر تا نه را بیان کرده است را نشان می‌دهد. همان طوری که از جدول (۱) ملاحظه می‌شود، برای اینکه سیستم بدون خطا عمل کند ضرورت دارد که گوینده حدود ۴ تا ۵ کلمه به طور متواالی بیان کند (البته مقدار بالا به تعداد گویندگان مجاز سیستم هم بستگی دارد). تمامی خطاهای اتفاق افتاده مربوط به متمازیسازی افراد از یک جنس بوده است (حدود ۷۰٪ مربوط به مردها و ۳۰٪ مربوط به زنها). در آزمون دوم از جملات برای تصدیق گوینده استفاده کردیم (گوینده یک یا چند جمله از مجموع ۱۰ جمله مجاز را بیان می‌کند). جدول (۲) نتایج حاصل را نشان می‌دهد. با ملاحظه جدول (۲) مشاهده می‌شود که خطای سیستم با دریافت صرفاً یک جمله حدوداً ۲۲٪ درصد است (بسیار ناچیز) و با افزایش جملات به دو جمله، خطای سیستم صفر شده است. یعنی هر گوینده با بیان دو جمله (از میان جملات مجاز) مورد تصدیق یا رد سیستم قرار می‌گیرد. خطای سیستم در این حالت برابر صفر شده است. نتایج حاصل نمایانگر قابلیت روش پیشنهادی برای سیستمهای تصدیق گوینده است. در آزمون سوم، از صدای یک فرد که تلاش کرده است با تقلید ماهرانه صدای یکی از افراد مجاز (مرد) را ایجاد کند استفاده کردیم. برای تمامی کلمات و جملات تقلید شده، سیستم شخص گوینده را به عنوان فردی غیرمجاز اعلام کرده است. البته برای ارزیابی دقیق کارایی این قسمت از سیستم، به داده‌های بیشتری (تقلید ماهرانه صدای افراد) نیازمندیم که در طی این تحقیق در اختیار ما نبوده است.

۹- جمعبندی و نتیجه‌گیری

در طی این تحقیق روش‌هایی برای بهبود عملکرد سیستمهای تصدیق گوینده (امضای گفتاری) ارائه شد. این بهبود با توجه به

و طول پنجره تحلیل متغیر و برابر ۳-۲/۵ برابر پریود پیچ بوده است. طول پنجره تحلیل برای فریم‌های بی‌صدا مقداری ثابت و برابر ۲۵ms بوده است. پنجره مورد استفاده از نوع همینگ و تحلیل LPC از نوع اتوکرلیشن بوده است. اعمال تحلیل LPC با درجه ۱۶ گاه موجب ناپایداری در تخمین ضرایب فیلتر پیشگویی شده است. برای رفع این مشکل، تحلیل LPC را در طی دو مرحله انجام دادیم. در مرحله اول از یک فیلتر پیشگویی درجه دو استفاده کردیم. پس از اعمال فیلتر معکوس درجه دو به نمونه‌های پنجره شده سیگنال، مجدداً از یک فیلتر پیشگویی درجه ۱۴ برای تخمین ضرایب فیلتر استفاده کردیم. با استفاده از روابط بروگشتی بین ضرایب فیلتر LPC و ضرایب کپسترجم، به ترتیب ۳ و ۲۱ ضریب کپسترجم را از روی ضرایب فیلتر درجه ۲ و ۱۴ به دست آوردیم (در مجموع ۲۴ ضریب کپسترجم). برای تخمین گین فریم‌ها از معادله زیراستفاده کردیم:

$$g = \frac{1}{I} \sum_{i=1}^I |x(i)| \quad (12)$$

که در آن $x(i)$ یک قطعه پنجره شده سیگنال و I تعداد نمونه‌های پنجره است. برای تخمین فرکانس پیچ از روش دقیق و مقاوم NCC^{۲۲} مندرج در مرجع [۲۰] استفاده کردیم. با توجه به نتایج تحقیقات مندرج در مرجع [۱۹] که اذعان می‌دارد طول مناسب برای استفاده از تغییرات زمانی^{۲۳} در سیستمهای چندی کننده ماتریسی ms ۶۰ تا ۱۲۰ است، تعداد فریم‌های هر بلوك برای چندی کردن ماتریسی را برابر $K = 8$ در نظر گرفتیم (یعنی طول قطعه سیگنال ms ۱۰۰ است). مقدار سطح آستانه TD برای تصدیق گوینده را برابر ۰/۰۵ و سطح آستانه TR برای تولید کتابهای کد ماتریسی را برای ۰/۰۳ در نظر گرفتیم. جدول (۱) نتایج حاصل برای تصدیق

ارائه روش مناسبی بنام TCPA برای تولید کتابهای کد ماتریسی حاصل شده است. د - تابع درستنمایی مورد استفاده نسبت به نویزهای زمینه حساسیت کمتری دارد (به خاطر استفاده از پارامترهای وزنی متناسب با گین فریمها). ه - آموزش سیستم با دقت و ملاحظات عملی مناسب انجام پذیرفته است.
با توجه به نتایج حاصل، به نظر می‌رسد که استفاده از روشهای پیشنهادی بهبود ارزندهای در استفاده از سیستمهای تصدیق گوینده می‌تواند ایجاد کند.

عوامل زیر حاصل شده است: الف - تمامی پارامترهای دخیل در تولید سیگنال گفتار برای بازنمایی پارامتر یک مشخصه گوینده به نحو مناسب و شایسته مورد استفاده قرار گرفت. ب - اطلاعات مربوط به گوینده که در پارامترهای استخراج شده نهفته است به نحو مناسبی نگهداری و مورد استفاده قرار دادیم (برخلاف سیستمهای بازشناصی گفتار که با هموارسازی پارامترها و کوچک در نظر گرفتن درجهٔ فیلتر پیشگویی، اطلاعات گوینده را تا حدودی از دست می‌دهند). ج - فضای پارامتر یک مربوط به هو گوینده با دقت^{۲۴} زیاد توسط چندی کردن ماتریسی گسترش شده است. این امر توسط

واژه نامه

1. dynamic time warping	11. fast fourier transform	Couchy annealing
2. robust	12. band limited interpolation	19. binary splitting
3. likelihood function	13. unvoiced	20. threshold based code
4. accumulative distortion function	14. weighted	production algorithm
5. cepstrum coefficient	15. discriminative analysis	21. automatic gain control
6. line spectrum pair frequency	16. threshold based code	22. normalized cross correlation
7. channel gain	production algorithm analysis	23. temporal variation
8. filter bank analysis	and synthesis	24. resolution
9. lifter	17. Linde, Bazzo, Gray	
10. linear predictive coding	18. codebook optimization with	

مراجع

- Atal B.S., "Automatic Recognition of Speakers from Their Voices," *IEEE Proc.* Vol. 64, pp. 460 - 475, 1976.
- Rosenberg, A.E., "Automatic Speaker Verification : A Review," *IEEE Proc.*, Vol. 64, pp. 475-487, 1976.
- Dante, H.M., and Sarma, V.V., "Automatic Speaker Identification for A Large Number of Speaker," *ICASSP*, pp. 295-298, 1978.
- Alku, P., "An Automatic Method to Estimate the Time Based Parameters of the Glotal Pulseform," *ICASSP*, pp. II 29-32, 1992.
- Line, W.C., and Pillay, S.K., "Feature Evaluation and Selection for on-line Adaptive Speaker Verification System," *ICASSP*, pp. 734-737, 1976.
- Furui, S., "Cepstral Analysis, Technique for Automatic Speaker Verification," *IEEE Trans. ASSP*, Vol. 29, No. 2, April 1981.
- Iia, C.S., Lin, M.T., and Wang, W.J., "Study of Line
- Spectrum Pair Frequencies for Speaker Recognition," *ICASSP*, pp. 277-280, 1990.
- Rosenberg, A.E., and Soong, F.K., "Evaluation of a Vector Quantization Talker Recognition System in Text Independent and Text Dependent Modes," *Comput. Speech Language* Vol. 22, pp. 143-157, 1987.
- Soong, F.K., Rosenberg, A.E., Rabiner, L.R., and Juang, B.H., "A Vector Quantization Approach to Speaker Recognition," *AT & T Tech. Journal* Vol. 66, pp. 14-26, 1987.
- Rabiner, L., and Juang, B.H., *Fundamentals of Speech Recognition*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1993.
- Nocerino, N., Soong, F.K., Rabiner, L.R., and Klatt, D.H., "Comparative Study of Several Distortion Measures for Speech Recognition," *ICASSP*, pp. 25-28, 1985.
- Hua, W.R., Shen, H.L., and Fujisaki, H., "A

- Weighted Distance Measure Based on the Fine Structure of Feature Space : Application to Speaker Recognition," *ICASSP*, pp. 273-276, 1990.
13. Gish, H., "Robust Discrimination in Automatic Speaker Identification," *ICASSP*, pp. 289-292, 1990.
14. Johnson, R.A., and Wichern, D.W., *Applied Multivariate Statistical Analysis*, Prentice Hall, New Jersey, 1988.
15. Gray, R.M., "Vector Quantization," *IEEE ASSP Magazine*, April 1984.
16. Juang, B.H., and Soong, F.K., "Speaker Recognition Based on Source Coding Approaches," *ICASSP*, pp. 613-616, 1990.
17. Wang, Z., and Hanson, J.V., "Codebook Optimization by Cauchy Annealing," Signal Processing Tech. and Applic., *IEEE Tech. Activities Board*, piscataway, New Jersey, 1995.
18. Furui, S., *Advances in Speech Signal Processing*, Marcel Dekker, Inc, Newyork, 1992.
19. Rosenberge, A.E., and Soong, F.K., "Recent Research in Automatic Speaker Recognition," *AT & T Bell lab. Tech. Report*, Murray Hill, New Jersey, 1996.
20. Medan, Y., Yair, E., and Chazan, D., "Super Resolution Pitch Determination of Speech Signals," *IEEE Trans. on ASSP*, Vol. 39, No. 1, Janu. 1991.